

שיחות מוסר חכמה ודעת משולחנו של מרת ראש הישיבה הגאון רבי צבי שינקר זצוק"ל

בדרכי העבודה - 'לשמה'

מתוך 'ועדים' שנמסרו בספר 'נפש החיים' - 'פרקים' (ב)

מדרגות 'לשמה' ו'שלא לשמה'

[פרקים פ"ב ופ"ג ושער ד' פי"ח]

'שלא לשמה' - עד שמים

בגמרא פסחים (נ. ב) רבא רמי, כתיב כי גדול 'עד שמים חסדך', וכתיב כי גדול 'מעל שמים חסדך', ומשני לא קשיא, כאן בעוסקים לשמה כאן בעוסקים שלא לשמה, וכדבר יהודה אמר רב, דא"ר יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ומצוות אע"פ שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

וביאר בנפש החיים להלן (שער ד' פי"ח): היינו שהעוסק בתורה שלא לשמה, אם כי ודאי שגם הוא מרוצה לפניו ית', אף אם כונתו לשם איזה 'פניה' שתהיה, רק אם אינו לקנטור ח"ו וכו', עכ"ז עדיין לא נתקדש ונתעלה, שיהיה הנהגתו ית' אתו בכל ענייניו למעלה מכוונות הטבעיים, לכן כתיב ביה רק 'עד שמים', היינו עד הכוחות הטבעיים הקבועים בשמים, ולא למעלה מהם, אבל על העוסק בה לשמה, אמר 'מעל שמים', ר"ל שכל הנהגותיו ית' עמו רק למעלה מהוראת הכוחות הטבעיים, ע"כ.

ועוד הביא מדברי הזוה"ק (פ' וישב), דאפילו מאן דאשתדל באורייתא ולא אשתדל בה 'לשמה' כדקא יאות, 'זכי לאגר טב בעלמא דין ולא דינין ליה בההוא עלמא' (-זוכה לשכר טוב בעוה"ז, ואין דנים אותו בעולם האמת).

ומבואר שם"מ על 'שלא לשמה' יחסר בקבלת תענוגי עוה"ב, ורק שאין דנין אותו ע"ז בעוה"ב, ומשום ש'שלא לשמה' זהו רק 'עד שמים'.

~ ~ ~

ויש בזה ענין נוסף, דהנה הרי תמיד ה'תכלית' והמטרה של כל עשיה ופעולה, מוכרח הוא שתהיה חשובה ומעולה יותר מה'אמצעי' להשגתה. שהרי האדם לעולם לא ישקיע באמצעי יותר משוויה של המטרה, (ולדוגמא, לא משקיעים מאתיים לצורך רוח של מאה שקל בלבד...), כי התכלית הוא העיקר, והאמצעי הוא רק לבוא על ידו אל העיקר.

וא"כ, אם מטרת האדם בלימוד התורה וקיום המצוות רק לצורך 'פניות', להשגת עניני עולם הזה, כבוד וכו', הרי לתורה כזו אין חיבור לשמים, והיא רק 'עד שמים', כי הרי כל האמצעי שלו - עסק התורה והמצוות - היה לצורך להגיע לצורכי עוה"ז, ולא שייך א"כ שתורה זו תהיה נעלית יותר מצורכי 'עולם הזה'!

[והנה היו כאלו שמטעם זה אחזו גם נגד 'יראת העונש', שזה ג"כ כעבודה להנאת עצמו. אולם להלן (פ"ח) האריך והוכיח נגד דעה זו].

~ ~ ~

מעלת העוסק שלא לשמה - כי מתוך שלא לשמה בא לשמה

אמנם מאידך האריך בנפש החיים (פרקים פ"ב ולהלן) להזהיר, דאע"פ שהעוסק שלא לשמה עדיין אינו במדרגה הגבוהה האמיתית, אמנם חלילה וחלילה לבזותו וכו', ואדרבה, כל איש ישראל מחוייב גם לנהוג בו כבוד, וכמ"ש 'בשמאלה עושר וכבוד'.

ועוד כתב (בפרקים פ"ג): ומי שימלאו לבו לבזות ולהשפיל ח"ו את העוסק בתורה ומצוות אף שלא לשמה, לא ינקה רע, ועתיד ליתן את הדין ח"ו, ולא עוד אלא שנמנה בדברי רז"ל בין אותם שאין להם חלק לעוה"ב לגמרי ח"ו וכו', ואף אם רק אומר 'מאי אהנו לן רבנן' וכו'.

והנה אף שלכאורה בהך קרא ד'בשמאלה עושר וכבוד', רק נאמר שיש לו תשלום מהקב"ה 'עושר וכבוד', אבל מנלן דאף יש חיוב על כאו"א לכבודו, וכן לכאורה צ"ב דמגליה דהגמ' דמייתי קאי אף על הלומד שלא לשמה, ושהוא מגין על כל המקום, ושהמבזהו נקרא מבזה ת"ח והוי אפיקורוס. וי"ל בזה.

אמנם הרי ביאר (להלן פ"ג ד"ה כי כיון) דעיקר הטעם בזה, כי הדרך להגיע ללשמה זהו ע"י שלא לשמה, (כי באמת כמעט בלתי אפשר לבוא תיכף בתחילת קביעת למווד למדרגת לשמה כראוי כמ"ש בריש פ"ג), ומכיון שהוא מרפה את ידיו מעסק התורה ולא יוכל לבוא לעולם למדרגת לשמה, הרי הוא מפריע ומונעו מלהגיע ל'לשמה'.

ונמצא א"כ דאף אם לעולם לא כתוב כאן שעל התורה שלא לשמה מצ"ע יש את כל מעלות התורה הנ"ל, אלא שמ"מ כיון שזו הדרך להיות ת"ח, והוא מפריע לכך, גם זה נקרא מבזה התורה! וכן הרי זה אפיקורוס. ואם היה מאמין והיה מכבד את התורה ומכבד 'תלמיד חכם', הרי לא היה מפריעו ומבטלו מהדרך להיות ת"ח!

ולהלן (ד"ה וגם) כתב עוד, דאף מי שנראה עליו שכל חייו למד שלא לשמה, חייבים לנהוג בו כבוד ולא לבזותו, כי בלתי ספק שהיה כונתו פעמים רבות גם לשמה. [אומרים בשם החזו"א, שפעם דיבר ביקורת בחריפות גדולה על איזה ת"ח (על מידותיו), ואח"כ אמר: רבי חיים מוולאז'ין לא היה מדבר כמוני, מרוב אהבת תורה שהיתה לו!...].

~ ~ ~

חובת תחבולות שלא לשמה

והנה בכלל מ"ש 'לעולם יעסוק אדם בתורה ומצוות אע"פ שלא לשמה', נכללים כל מיני התחבולות המביאות לכך, וכמו לענין עשיית כל התחבולות, אפילו שלא לשמן, כדי להינצל מעבירה, וכדלהלן ריש פ"ח. ראיתי פעם בשם החידושי הרי"ם, על מ"ש ביתרו ששלח לקרוא למשה רבינו ע"ה שיצא לקראתו, ונמצא לכאורה שדרש 'כבוד' בפה... וביאר, שיתרו הרגיש שקשה לו להתקרב לכלל ישראל, והכבוד שיהיה לו ממשה רבינו יועיל לו לכך, וא"כ הרי גם זה מצוה ועבודת ה'!

~ ~ ~

מעלת תורה 'שלא לשמה' על עסק המצוות 'לשמה'

עוד כתב הנפש החיים (פרק ב), דבאמת גם העוסק בתורה שלא לשמה, 'עסק תורתו יקר מאד בעיניו ית', יותר מכל המצוות לשמה - בקדושת וטהרת המחשבה כראוי.

והוכיח דכן מבואר ומוכח להדיא מגמרא ערכין (טז, ב) דבעא מיניה ר"י בריה דר"ש בן פזי מר"ש בן פזי, תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה, הי מינייהו עדיפא, וא"ל וכו' כיון דאמר מר ענוה גדולה מכולם, שלא לשמה

שכל מה שלמד שלא לשמה נטהר ע"י העת שעסק לשמה. (ועד"ז מצינו עוד בספה"ק שתפילה בכוונה מעלה את כל התפילות שהיו בלא כוונה).

[ובעיקר דברי הרמב"ם, יעו"ש שהביא לזה הרמב"ם מקור מהגמרא (בע"ז יח, א) ברבי חנינא בן תרדיון, ששאל לרבי יוסי בן קיסמא, מה אני לחיי העוה"ב, והשיבו 'כלום מעשה בא לידך', ע"ש מה שאמרו לו, ויל"ע מ"ט שאלו כלום 'מעשה' בא לידך, ומשמע שהיה צריך בדוקא 'מעשה' מצוה, ולא היה סגי בלימוד תורה לשמה].

~ ~ ~

האומר שעוסק בתורה לשמה - רבי מאיר מכחישו

והנה איתא מרבי חיים ויטאל, שאותם האומרים שלומדים הם תורה לשמה, הרי התנא רבי מאיר מכחישן, שהרי אמר (אבות פ"ו מ"א) שהעוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו', וכשרואים שלא זוכים לכך, ה"ז הוכחה שאינם עוסקים בתורה לשמה!

ומה נאמר אנו... אולם יתכן שלפי דרגת הדור שלנו, הרי אדם ששוקד על התורה, מפני ציווי ה' במצות ת"ת, הרי זו ג"כ ממדרגה מסוימת ב'לשמה'. ואף אם לא מתקיים 'זוכה לדברים הרבה'...

מסופר מרבי שלמה שמשון קרליץ זצ"ל, בבחרותו, כשנסע פעם בעש"ק מירושלים לב"ב נפגע בתאונת דרכים, והחזו"א שאלו כיצד יתכן שבחור ישיבה ששוקד על התורה יפגע בתאונה? במה נכשלת שלא היתה לך שמירה מן השמים? אך הוא צחק, ולא הבין, וכי חסר על מה... אולם החזו"א לא הסתפק בתשובה זו ואמר שאעפ"כ הרי 'תורה מגנא ומצלאל'! (והוסיף ושאלו, מתי יצא אז לדרכו לנסוע, וכשנבק בשעה שיצא, שהיתה סמוכה מידי לשבת, אמר לו החזו"א: א"כ זה לא כפי ההלכה! וכאשר עושים שלא עפ"י ההלכה אזי יורדת ההגנה של התורה!).

הנה אף בדורות שלנו, היה פשוט להחזו"א שבחור ששוקד כ"כ על התורה, ג"כ יש לו את ההגנה של התורה!

וכך גם כל אחד הרי אינו יודע לכמה חסדים וסיעתא דשמיא זוכה ע"י עמלו בתורה! ומאיוזה פגעים הקב"ה שומרו ומצילו תדיר.

הנה מסופר בתולדותיו של רבי נחומק' מהוראדנא, שאחד שהיה נותן לו הרבה לצדקה התאונן לפניו שעתה אינו יכול לתת כאשר עם לבבו. ואמר לו רבי נחומק' שבזכות הצדקה שנתן יזכה לישועות, ואחר כמה שבועות התאונן שעדיין אינו רואה את הישועות שהובטחו... ורבי נחומק' ניחמו וכו' ולבסוף שאלו ומה שלום בנך?... וגם אח"כ כשראהו (בעת שנשא דרשה) הוסיף שוב ואמר ש'אפילו בעל הנס אינו מכיר בניסו', ובנ"א אפילו אינם יודעים איזו שמירה יש להם בזכות הצדקה, וממה ניצלו בזכותה, וכמב' בחז"ל דלפעמים הבן חולה ובזכות הצדקה ניצול, והאדם אפילו אינו יודע מכך... ואותו אדם תפס והבין שכונתו אליו, ואכן בירר ונודע לו שבנו היה אז חולה מסוכן וניצל ממות ממש!

אם כן הרי כאו"א אינו יודע כמה חסדים נעשים עמו מן השמים בכל יום ויום! ובזכות מה נעשו לו!

~ ~ ~

דברי הגר"א דמי שהוא בעל תורה א"צ לרפואת המידות

איתא (בס' מעלות התורה) בשם הגר"א, דמי שהוא בעל תורה א"צ לרפואת המדות ע"י סיגופים וכדו', רק לעסוק בתורה ויראת ה' כל היום. ואמנם צ"ב מה שרואים רבים שלמדו תורה ואינם משופרים במידות כמו שצריך... ואמנם מאידך מובא (שם) בשם הגר"א על הפסוק 'יערוף כמטר לקחי', דהתורה דומה למטר, שמגדל בין עשבים רעים ובין טובים, ומי שאינו הגון מתגדלים תכונותיו הרעות. ומבואר שאין די בלימוד התורה בלא תיקון המדות. וצ"ב.

ובשם הסבא מקלם מובא, שדברי הגר"א שבעל תורה א"צ לעבודת המדות, זהו רק בלומד תורה לשמה, והיינו כדאיתא (בשבת פה, ב) למיימינים בה סמא דחיי. וע"ע בנפח"ח בשער ד' פרק לב.

יתכן לומר בזה עוד, שאכן הדבר תלוי, שאם האדם יודע שמידותיו רעות, וחפץ הוא להשתנות, אז אכן התורה מיישרת אותו, אבל כשאינו רוצה להשתנות, אז אדרבה התורה תגדל את מידותיו הרעות! וזהו מ"ש (בחיגה טו, ב) טינא היתה בלבם. ואף שאמרו 'המאור שבה מחזירים למוטב', אולם ברמח"ל בדרך השם (ח"ד סוף פ"ב) מבואר שזהו רק כ'דמות הארה קטנה שבקטנות', ומשמע שאי"ז תהליך קל כ"כ! - - -

מתוך קובץ 'ראשית דעת' - נפש החיים

נמי עדיפא, דא"ר יהודה א"ר לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

ז"א שמצוה שגדולה יותר, אזי אף כשהיא שלא לשמה, עדיפה היא והיא במדרגה גדולה יותר, ממצוה הקטנה יותר, אע"פ שהיא לשמה, כי הרי מתוך שלא לשמה יבוא לשמה. וממילא נשמע דכותה נמי וכו' דתורה שלא לשמה ודאי עדיפא ממצוות לשמה, שהרי משנה שלימה שנינו ותלמוד תורה כנגד כולם וכו'. וא"כ מאחר ו'תורה' זהו הדבר הכי גדול בכל מציאות הבריאה, והתורה היא למעלה מכל המצוות כולן, לכן גם תורה שלא לשמה, עדיפא היא ממצוות לשמה!

~ ~ ~

והנה הרמב"ם (פ"ג מהל' ת"ת ה"ה) כתב: תחילת דינו של אדם אינו נידון אלא על התלמוד, ואח"כ על שאר מעשיו. לפיכך אמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה בין לשמה בין שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. וצ"ב מהו ה'לפיכך' שכתב הרמב"ם, שמכיון שתחילת דינו של האדם על תלמוד תורה, לכן יעסוק אפילו שלא לשמה, מהו הקשר?

אלא הביאור כמבואר בנפש החיים כאן, שמצוה שגדולה יותר, אזי אף כשהיא שלא לשמה, היא במדרגה גדולה יותר ממצוה קטנה יותר אע"פ שהיא לשמה, ולכן גם תורה שלא לשמה עדיפא היא ממצוות לשמה.

וזהו א"כ גם כונת הרמב"ם, מאחר ותורה זהו הדבר הכי גדול בכל מציאות הבריאה, והתורה היא למעלה מכל המצוות כולן, ו'כל המצוות כולן אינן שוות לדבר אחד מן התורה', ולכן גם תחילת דינו של אדם על ת"ת, משום כך 'לעולם יעסוק בתורה אפילו שלא לשמה' - כי גם תורה שלא לשמה, עדיפא היא ממצוות לשמה!

~ ~ ~

עוה"ב - ע"י לשמה

והנה בפיהמ"ש להרמב"ם בסוף מסכת מכות, כתוב דבר נורא, ואלו דבריו: מעיקרי האמונה בתורה, כי כשיקיים אדם מצוה מתרי"ג מצוות כראוי, וכהגון, ולא ישתף עמה כוונה מכוונות העוה"ז בשום פנים, אלא שיעשה אותה לשמה, מאהבה, הנה זכה בה לחיי העוה"ב.

ומבואר בדבריו שלזכות לחיי עוה"ב זהו רק ע"י 'לשמה', ולכה"פ ע"י מצוה אחת לשמה. ומה שאמרו דשלא לשמה עדיפא, זהו כאמור, כי ע"י שלא לשמה יבוא לשמה.

והנה המשגיח זצ"ל דיבר פעם (כמדומה שהיה זה בפעם אחרונה שהשמיע ד"ת), וביאר את מה שאומרים אנו בתפילה 'ברוך אלקינו שבראנו לכבודו וכו' ונתן לנו תורת אמת' וכו', ואת סדר הבקשות שבאו אח"כ, שהם לצורך קיום תפקידנו זה בעולם, ולכן מבקשים: 'הוא יפתח לבנו בתורתו', ואח"כ: 'וישם בלבנו אהבתו ויראתו', ועדיין גם זה לא מספיק, אלא: 'ולעשות רצונו', וגם בזה לא די אלא 'ולעבדו בלבב שלם'.

וכאן הוסיף המשגיח זצ"ל, שבל נחשוב שכל מעלות אלו נצרך רק כדי לזכות להיות 'בעל מדרגה', אלא כל זה נצרך כדי ש'למען לא ניגע לריק'!... ז"א שרק אז אדם יכול להיות רגוע שאינו יגע לריק, אך כל זמן שאין 'ולעבדו בלבב שלם', אין האדם בטוח בעצמו!! (ואז גם דיבר כי מי אכן יאמר 'זכיית לבי', שהנני אוהו ב'ולעבדו בלבב שלם'?! אלא ביאר שבכל דרגה אפשר בבחינה מסוימת להתקשר אף למדרגות אלו).

וחושבני שכונת הדברים עפ"י הרמב"ם הנ"ל, כי אכן כדי להיות בטוח שיזכה לעוה"ב, צריך מצוה 'בלבב שלם', דהיינו 'כראוי, וכהגון, ושלא ישתף עמה כוונה מכוונות העוה"ז בשום פנים', והדברים מבהילים!

~ ~ ~

ע"י עת קטן של לימוד הלשמה - נתקדש ונטהר כל מה שלמד

ואמנם כתב בנפש החיים (סוף פ"ג): דגם אם נראה שכל ימי חייו מנעוריו ועד זקנה ושיבה היה עסקו בה שלא לשמה, מ"מ בלתי ספק שהיה כונתו פעמים רבות גם לשמה, כמו שהבטיחו רז"ל מתוך שלא לשמה בא לשמה, ומעתה כל מה שלמד עד הנה שלא לשמה נתקדש ונטהר ע"י אותו העת קטן שכיון בו לשמה. ע"כ.

והנה כיו"ב לכאו' גם כונת הרמב"ם בפיהמ"ש הנ"ל, שכתב דרך כשיקיים אדם מצוה מתרי"ג מצוות כראוי, וכהגון, ולא ישתף עמה כוונה מכוונות העוה"ז בשום פנים, אלא שיעשה אותה לשמה, מאהבה, הנה זכה בה לחיי העוה"ב. ולכאו' כוונתו ג"כ דע"י אותו מעשה אזי אף מעלה את כל התורה והמצוות של כל חייו, וכמו המבואר בנפש החיים כאן